

УДК 331.83(091) (497.15) "1919/1941"

ИБРАХИМ КАРАБЕГОВИЋ

**РАДНИЧКО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ У
БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
1919 – 1941.**

Избијање првог свјетског рата, када је Босна и Херцеговина постала ратно подручје, битно је утицало и на укупну социјалну политику и дјелатност социјалних установа на овом подручју. Рад средњих болесничких благајни у Босни и Херцеговини (постојале су у Сарајеву, Мостару, Бањалуци, Тузли, Бихаћу и Травнику) зависио је, у првом реду, од броја чланова, јер су њихови члански улози чинили већи дио укупних прихода болесничких благајни. Претежно услед мобилизације и евакуације становништва из подручја ратних дејстава дошло је до знатног опадања броја чланства, а тиме и до смањења финансијских прихода.

Тако је, на примјер, у првој ратној години број чланова средње болесничке благајне у Сарајеву, у односу на 1913, опао за око 3.000 чланова (са око 13.000 на око 10.000 чланова), а у 1915. години за око двије трећине.¹ Разумљиво је да је то био и главни узрок великих тешкоћа с којима су се суочавале ове социјалне радничке установе у Босни и Херцеговини за вријеме рата. Цјелокупна дјелатност болесничких благајни, у то вријеме, била је веома ограничена. Њихово пословање у ратним годинама редовно је завршавало дефицитом. Управе болесничких благајни и за вријеме рата задржали су у својим рукама социјалисти (СДС БиХ), па су неки раднички функционери, као чиновници социјалног осигурања, били ослобођени војне обавезе.

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевини Југославији, социјално осигурање било је организовано по систему посебних јавних установа, заснованих на принципу самоуправе. Установама социјалног осигурања управљали су одбори у чији састав су улазили представници капитала и осигураника. У већини случајева ове одборе су именовали државни надзорни органи.

Постојећи друштвено-економски односи у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији, битно су утицали на политику и практичну примјену социјалног осигурања. Постојао је стални сукоб интереса између установа социјалног осигурања, привреде и радничке класе. Привреда је настојала, и у томе често успијевала, да изигра социјално осигурање (непријављивање радника, неплаћање обавезних доприноса, стална тенденција продужења радног времена, итд.), а у тим настојањима самоуправни органи и држава најчешће су штитили интересе капитала. Осим тога, у многобројним споровима између социјалног осигурања и привреде, држава је као посредник била више наклоњена послодавцима.²

1 *Извјештај средње болесничке благајне у Сарајеву за 1915. годину*, стр. 3.

2 Види: Др Н. Дилбер, *Наше ново социјално осигурање*, Бгд, 1947, стр. 11–12; др. Ахмед Хаџировић, *Синдикални покрет у Босни и Херцеговини 1918–1941*, Београд 1978, стр. 68.

Предмет социјалне политике је она свјесна и слободна дјелатност људи у друштву, а преко државе и других органа друштва, коју обично називамо социјална заштита или социјално осигурање. Социјално осигурање може бити организовано, углавном, на слиједећа три начина: иницијативом приватних предузећа, организовањем од стране заинтересованих радника и обавезно осигурање које проводи држава. У периоду од 1918. до 1941, обавезно осигурање није морало бити, а у већини случајева и није било државна институција, већ је само државним законом организовано, с правом њеног надзора. Како смо већ истакли, управа овако организованог социјалног осигурања препуштена је, по принципу аутономије, самим интересентима. Држава је само у нским случајевима из својих буџетских средстава финансирала социјално осигурање.

По мишљењу Божидара Аџије, који се као функционер у радничким социјалним установама између два свјетска рата бавио проблематиком социјалне политике, систем обавезног социјалног осигурања се у пракси показао као најбољи од наведене три врсте.³ Запажена је слиједећа његова констатација: "Социјална политика није ни средство ни пут којим се може постојећи друштвени систем препородити у једно идеално стање економске и социјалне правде и једнакости".⁴

За боље разумијевање и стицање што реалније слике у социјалном осигурању и социјалној политици уопште у Босни и Херцеговини, у периоду између два свјетска рата, потребно је имати у виду услове у којим је социјално осигурање организовано и провођено у пракси. Како нам је познато, ти услови су, за разлику од неких наших других земаља и покрајина, били доста неповољни.

У друштвено-политичком и економском животу Југославије између два свјетска рата Босна и Херцеговина је, због свог географског положаја, националног и конфесионалног састава њеног становништва, у оквиру новостворене државе заузимала посебно мјесто. Стално заоштравање наслијеђених националних и вјерских супротности, уз констатно заостајање и запостављање привредног развитка основне су карактеристике друштвено-политичког и економског живота Босне и Херцеговине до 1941. године. У погледу развијености привреде, Босна и Херцеговина је спадала међу најзаосталије југословенске земље, што се, наравно, одражавало и на културно-просвјетне и социјалне прилике у њој у ово вријеме.⁵

1. Социјално осигурање до маја 1922.

У периоду од 1918. до 1922. донесено је неколико уредби и наредби које су имале за циљ да регулишу осигурање за случај болести и несреће на послу. Сви ови прописи били су већином потврда или допуна раније важећих прописа о социјалном осигурању у појединим подручјима новостворене државе. То су, у ствари, први покушаји унификације прописа о социјалном осигурању и социјалној заштити након 1918. године.⁶ На подручју од којег је 1918. формирана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца социјално осигурање почело је да се ствара још у периоду прије првог свјетског рата. Међутим, поједине наше земље и покрајине имале су различито уређено социјално осигурање, па је постојало законодавство о социјалном осигурању Србије, Босне и Херцеговине, затим аустријско социјално законодавство за Словенију и Далмацију, угарско—

3 Божидар Аџија, *Избор чланака*, Култура, Београд 1966, стр. 21–29.

4 Исто, стр. 31.

5 Види опширније: др Ибрахим Карабеговић, *Реформистички правац у радничком покрету Босне и Херцеговине 1919–1941*, Сарајево 1979, стр. 35–47.

6 Крешо Пишкунлић, *Социјално осигурање резултат борбе радничке класе*, Младост, 1957, стр. 23–24.

хрватско за Хрватску и Славонију и Војводину. У Црној Гори и Македонији, у то вријеме, није постојало социјално законодавство.⁷

Најважнији задатак у области социјалне политике у периоду 1918, 1919. и 1920. године био је обезбјеђење континуитета затеченог, односно већ постојећег социјалног осигурања. Због тога су владе појединих земаља и покрајина предузеле низ мјера у циљу одржавања постојећег социјалног осигурања и извршења најнеопходнијих реформи у важећем социјалном законодавству. У вези с тим учињене су измјене и допуне у дотадашњим законима, нарочито у погледу пвоећања тзв. обезбијеђене наднице, потпора и приноса осигурања.

Земаљска влада за Босну и Херцеговину, наредбама повјереника за социјалну политику, промијенила је неке одредбе Закона о осигурању за случај болести из 1909. године. Тако су, на примјер, Наредбом од 29. новембра 1919. године повећане потпоре и приноси код осигурања за случај болести, а Наредбом од 30. новембра исте године проширена је обавеза осигурања и на кућну послугу. Уредбом од 11. октобра 1920. године измијењен је члан 8. Закона о осигурању радника за случај болести, у том смислу што је установљено 12 надничких разреда с просјечном дневном зарадом од 6 до 48 круна. Осим тога, Земаљска влада за Босну и Херцеговину донијела је Уредбу о привременом уређењу осигурања радника у несрећним случајевима, којом је остављена могућност да се и то осигурање уведе за случај ако не би било могуће провести заједничко осигурање.⁸

Истовремено, док су се покрајинске владе бавиле најнужнијим реформама социјалног осигурања, Министарство социјалне политике је радило на изради јединственог закона о социјалном осигурању радника за цијелу државу. Пошто је једна анкета интересената расправљала о основним принципима на којима би требало темељити будући закон, започела је израда нацрта законске основе само за случај болести и несреће. Ова основа је израђена концем марта 1919. године, али због промјене владе и тадашњег министра социјалне политике социјалисте Витомира Кораћа, који је реформу социјалног осигурања посебно форсирао, ова основа није озаконена. Тако је и даље Србија остала безикаквог осигурања, а Босна и Херцеговина без осигурања за случај несреће.⁹

У току 1919. и 1920. године, у оквиру Министарства за социјалну политику организовано је посебно одјељење за социјално осигурање, које је преузело компетенције повјереништава за социјалну политику у Сарајеву, Сплиту, Загребу и Љубљани. Народна управа за Банат, Бачку и Барању још раније се спојила с Министарством. То је омогућило да се питању социјалног осигурања посвети већа пажња, односно да се поново приступи разматрању доношења јединствених прописа о социјалном осигурању на цијелој државној територији.

2. Доношење Закона о осигурању радника 1922. године

Раније израђена Основа закона о осигурању радника (израђена за вријеме министра Витомира Кораћа) прерађена је у Уредбу о увођењу осигурања радника за случај болести и несреће. У њој је измијењен систем прикупљања средстава за осигурање у несрећним случајевима, те је тако

7 Др Ратко Пеш ић, *Настајак и развитак социјалног осигурања у Југославији*, Прва књига, Београд 1957, стр. 95; *Упутство за једнообразну примјену закона о спровођењу социјалног осигурања на подручју целе државе*, Службени лист ДФЈ; бр. 33, год. I, 18.5.1945.

8 Др Бошко Перић, *Радно право са социјалним осигурањем*, св. 3. *Социјално осигурање (општи део)*, Универзитет у Сарајеву – Правни факултет, Сарајево 1968, стр. 24.

9 Милан Глазер, *Социјално осигурање у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, Средишњи уред за осигурање радника (у даљем тексту СУЗОР) у Загребу 1922–1926, Загреб 1928, стр. 10–11.

дотјерана предата почетком децембра 1920. године ужој анкети стручњака за осигурање и заступника београдских комора.¹⁰

На основу сјећања учесника анкете и писања тадашње радничке и друге штампе, може се закључити да су радници били незадовољни овом Основом, јер нису биле обухваћене све врсте осигурања, што осигурањем нису обухваћени сви најамни радници и што радницима није дато веће учешће у управљању осигурањем.

Послије једне закључне конференције с представницима Министарства финансија, саобраћаја, шума и руда – на којој су одстрањени посљедњи недостаци и неспоразуми, 27. јуна 1921. године потписана је и у *Службеним новинама* објављена Уредба о уређењу осигурања за случај болести и несреће.¹¹ Ни овом уредбом није узето у обзир осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти, као ни осигурање за случај незапослености, већ је само прописано да ће се ове врсте осигурања увести законом.¹² На основу наведене уредбе уведено је осигурање радника за случај болести на подручју Србије и Црне Горе, почев од 1. јануара 1922. године.

Видованским уставом из 1921. године зајамчено је да ће се на цијелом територију Краљевине СХС посебним законом уредити обезбјеђење радника за случај несреће, болести, беспослице, неспособности, старости и смрти. На основу тога попуњена је Уредба о уређењу осигурања за случај болести и несреће одредбама о осигурању за случај изнемоглости, старости и смрти, па ју је тако измијењену Законодавни одбор Народне скупштине, на сједници од 3. децембра 1921. године, прихватио као Закон о осигурању радника, којег је краљ потписао 14. маја идуге године, па је због тога и остао у литератури познат као закон од 14. маја 1922. године.

Истовремено је, уредбом, која је позакоњена законом од 12. маја 1922. године, новелирано обавезно пензионо осигурање приватних намјештеника на подручју Славоније и Далмације (уведено још законима из 1906. и 1914.). Овом законском допуном допуштено је, уједно, да се та врста осигурања може увести у свим осталим покрајинама државе. Носилац тога осигурања је био *Pokoјninski завод за nemašcence* у Љубљани.¹³

Закон од 14. маја 1922. године донесен је између осталог, и због тога јер је институција социјалног осигурања постојала и прије стварања Краљевине СХС.¹⁴ Други значајан разлог за његово доношење је то што се радило и о уставној обавези. И, најзад, најважнији разлог за доношење закона из 1922. године били су појачани захтјеви радничке класе за доношење и увођење у живот заштитног радног и социјалног законодавства. У вези с тим је потребно имати у виду тадашњу општу револуционарну ситуацију у Европи и у тек основаној Краљевини СХС. У таквој ситуацији дошло је до бујања радничког покрета, јачања синдикалних организација и низа тарифно–штрајкашких акција којим је радничка класа вршила притисак на послодавце и присиљавала их на попуштање. Револуционарни раднички покрет је у то вријеме попримио масован карактер. Довољно је папоменути да је КПЈ у легалном периоду имала око 60.000 чланова и да је у револуционарним синдикатима било учлањено око 250.000 радника. О снази револуционарног радничког покрета говори и податак да је КПЈ на изборима за Уставотворну скупштину, одржаним 28. новембра 1920. године, добила око 200.000 гласова и да је у парламент изабрано 58 комунистичких посланика. Овако снажан полет радничког покрета, којег је буржоазија морала

10 Др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 107–108.

11 Исто, стр. 107; Милан Глазер, *Наведени рад*, стр. 11.

12 Др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 108.

13 Милан Глазер, *Наведени рад*, стр. 11 (Овај закон је проглашен у бр. 117 Сл. новина од 30.5.1922).

14 Др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 112; Милан Глазер, *Наведени рад*, стр. 11–12.

респектовати, приморао је владајући режим за уступке и пристанак да донесе закон из 1922. године, који је предвиђао обавезно социјално осигурање за све ризике губитка способности за рад и то за све раднике – дакле такво осигурање које је могло упоредити с најнапреднијим осигурањем у то вријеме.¹⁵

Основни принципи закона о осигурању радника из 1922. године били су:

1. Обавезност осигурања. Ово је један од главних, основних принципа на којима се темељио овај закон. Овај принцип се састојао у томе да права и дужности везани са чланством, не зависе о вољи самих осигураника, као што је то, на примјер, случај код приватног осигурања, већ настају по закону и на основу њега, чим неко лице ступи у радни однос. Закон је, истина, допуштао добровољно осигурање као и добровољно продужење обавезног осигурања, али су то изузеци који су се јављали у малом броју случајева.

2. Закон о осигурању радника предвиђао је осигурање радника против свих ризика губитка способности за рад, тј. против ризика болести (гдје је обухваћено и осигурање против трудноће и порођаја), несреће на послу, изнемоглости, старости и смрти. Закон није једино предвиђено осигурање за незапосленост, већ је то остављено да се касније регулише посебним законом. Међутим, тај закон није никада донесен, већ је давање помоћи незапосленим регулисано Уредбом о организацији посредовања рада до 10. децембра 1927. године.

3. Законом је уведена најшира обавеза осигурања за назначене ризике. Према првобитном тексту, "на осигурање су обавезна сва лица која на подручју Краљевине Југославије на основу ма каквог радног односа дају своју тјелесну или умну радну снагу под најам, без обзира на пол, доба живота и држављанство" – дакле сва лица у радном односу. Поред ових, под обавезу осигурања су долазили: ученици, вјежбеници, ученици у радионицама јавних учевних завода, и таква лица која усљед недовршене спреме уопште не добијају плату, или добијају мању од обичне, затим лица која се баве најамним радом у својој властитој радионици или стану, по наруџбини и за рачун других лица која се баве занатом, трговином или индустријом (кућни радници). Код морнарства обавезни су били на осигурање: цијела посада домаћих бродова и све особе које обављају привредни рад у поморском рибарству, чак и за вријеме бављења у иностранству. Код поморских бродова који немају више од 50 бруто тона, а не крећу се паром или машинским мотором, обавезан је на осигурање и послодавац брода поморског рибарства, ако припада посади брода. Исто тако, била су обавезна на осигурање и лица која се баве кућном индустријом, намјештеници, наши држављани, који су стално запослени у иностранству за рачун наших предузећа а обавезни су на осигурање, сем ако су већ осигурани по закону те државе. И најзад, на осигурање су обавезне и дворкиње – кућнепазителнице, ако им је укупна мјесечна зарада у новцу и натури већа од 200 динара.

4. Обавеза осигурања неовисна је од висине зараде.

5. Закон је предвидио опште и јединствено осигурање за подручје цијеле државе. То значи да је извршена централизација свих врста осигурања с једним носиоцем за цијелу државу – Средишњим уредом за осигурање радника, који је имао своје мјесне органе – окружне уреде за осигурање радника и приватно – друштвено болесничке благајне.

6. Осигурање по овом закону темељило се на принципу самоуправе самих интересената. Тако су уреди (заводи) имали карактер аутономних тијела. У управљању самоуправним органима учествовали су у подједнакој мјери и послодавци и радници (принцип паритета). Потребно је, међутим, одмах истаћи да овако замишљена самоуправа у пракси није никада у потпуности провођена.

15 Др Ратко Пешинић, *Наведено дјело*, стр. 114–115.

7. Према закону, за све три гране осигурања постављене су, што се тиче обавезе осигураника, исте границе, тј. свако лице које је обавезно да се осигура у једној грани осигурања, обавезно је на осигурање и у другим гранама (осим неких мањих изузетака).

8. За све три гране осигурања принос се одмјеравао по истом рачунском темељу (обезбијћена надница), а тај принос су купили исти органи.

9. Новчане потпоре одређиване су према истом систему радничких разреда.

10. Расправљање спорова дато је на рјешавање нарочитим судовима радничког осигурања.

11. Поред обавезног осигурања закон је предвидио и добровољно осигурање лица која су ослобођена обавезе осигурања, као и добровољно осигурање оних лица која су иступила с посла који их је обавезивао на осигурање.

12. Закон о осигурању радника предвиђао је сљедећа права:

– у случају болести: право на на бесплатну здравствену заштиту и хранарину. Под тим је подразумијевана лијечничка помоћ временски ограничена на 26 седмица, уз евентуалну могућност продужења до највише 52 седмице и право на лијекове, купања, љековите воде и помоћне справе за лијечење. За вријеме неспособности за рад, која траје дуже од три дана, имао је осигураник право на материјално обезбјеђење (тзв. хранарину). Хранарина је исплаћивана у висини двије трећине осигурање наднице за вријеме од 26 седмица (осигурана надница била је око 25% нижа од стварне зараде);

– у случају трудноће и порођаја: право на бесплатну љекарску и бабичку помоћ, право на новчане помоћи, припомоћ за опрему и исхрану дјетета. То значи да жени осигураници припада у случају испуњеног услова о трајању осигурања приликом порођаја право на прималску помоћ и лијечење, право на породилску потпору за вријеме од 12 седмица (шест прије и шест послје порођаја), право на потпору од 150 динара за опрему дјетета и право на дојиљску помоћ за вријеме од 12 седмица (4 динара дневно). Пола доприноса за ову врсту осигурања уплаћивао је послодавац, а другу половицу осигураник;

– у случају несреће на послу: право на здравствену заштиту и на хранарину, исто као и у случају болести, као и на ренту (пуну или дјелимичну), у случају ако је по престанку права на хранарину радна способност смањена за више од 10%. Допринос за осигурање за случај несреће на раду уплаћивао је послодавац. У случају несреће на послу, осигураници су имали право да бесплатно користе лијечење и лијекове, те помоћне справе за лијечење. За вријеме лијечења припадала је радницима хранарина најдуже до свршетка десете седмице иза несретног случаја на послу. У случају потпуне или дјеломичне неспособности за рад припадала је раднику рента док та неспособност за рад траје. У случају потпуне неспособности за рад висина ренте износила је 100% осигуране годишње зараде, а у случају дјеломичног умањења способности за рад припадао је осигурапику опаж дио потпуне ренте који је сразмјерно одговарао изгуљеној способности за рад. У случају осигураникове смрти, која је проузрокована несрећом на послу, обитељ је имала правон а погребнину (30–струки износ наднице) и годишњу ренту. Удовица је имала право на удовичку ренту у висини једне трећине годишње осигуране зараде умрлог брачног друга. Дјеца су имала право на дјечију ренту до павршене 16 годипе живота, у висини од једне четвртине осигуране годишње зараде умрлог родитеља. Такођер су могли у изузетним случајевима остварити право на ренту родитељи, дјед и бака, унучад, браћа и сестре, уколико их је умрли осигураник издржавао;

– у случају смрти осигураника: право на погребнину, ако је не прима из болесничке гране осигурања, затим право на ренту дједи умрлог осигураника и право на трогодишњу помоћ удовици и другим члановима породице и

– у случају *изнемоглости, старости и смрти*: право на ренту, право на погребнину ако је не прима из болесничке гране осигурања, затим правон на ренту дјечи умрлог осигураника и право на трогодишњу помоћ удовици и другим члановима породице.

Ово осигурање било је у Закону о осигурању радника прописано, али није било уведено све до 1. септембра 1937. године. Па и када је уведена, ова врста осигурања висина давања била је тако ниска да се ни издалека нису могле подмирити најосновније потребе осигураника.

Било је одређено да половицу доприноса за мировинско осигурање уплаћује послодавац, а другу половицу осигураник. На темељу овог осигурања прописана су сљедећа права:

право на ренту за изнемоглост (тзв. инвалидска рента), које је стицано тек умањењем радне способности за 66% (двје трећине). Право на ову ренту стицало се и без доказа о изнемоглости, када је осигураник навршио 70 година живота, уз услов да је допринос уплаћен за 500 седмица (тзв. старосна рента);

у случају осигураникове или рентникове смрти породица је стицала право на погребнину, а удовица је имала право на трогодишњу потпору у износу од једне четвртине мужевљевог права на ренту. Сваком дјетету до навршених 16 година припадало је право на дјечију ренту у висини једне четвртине годишњег износа родитељског права на ренту. Удовичка потпора и дјечије ренте нису могле премашити износ ренте коју би умрли осигураник уживао. Под посебним условима могли су изванредно остварити право на потпору и ренту родитељи, дјед и бака, унучад, браћа и сестре умрлог осигураника, уколико их је издржавао.¹⁶

Како се види, закон од 14. маја 1922. године, чија је примјена почела 1. јула исте године, предвидио је четири гране социјалног осигурања и то: *болесничко* (које је обухватило и права трудница и породиља), *инвалидско* (за случај несреће на послу), *пензијско* (за случајеве изнемоглости и смрти) и *осигурање за случај незапослености*.

Обећање законодавца да ће се "осигурање радника за случај беспослице регулисати доцније" није, како је већ истакнуто, испуњено од 1941. године. Непотпуност социјалног осигурања није се испољавала само у том виду. Од остале три гране социјалног осигурања свака је имала свој посебан режим. При томе, треба истаћи да су се само социјална осигурања због болести и несреће на послу почела да примјењују 1. јула 1922. године. Пензионо осигурање радника било је дуго одлагано и његова примјена је почела тек 1937. године.¹⁷

Уредбом о проширењу пензионог осигурања службеника од 25. новембра 1937. године обавеза осигурања проширена је на читаву земљу, с тим да оно важи од 1. јануара 1938. године. Обавеза осигурања по овом закону обухватала је сва лица старија од 18 година, с годишњим примањима почевши од 150 динара, која су по врсти службе имала карактер чиновника, или су редовно вршили, углавном, умне послове. Све плате осигураника биле су прописане у 14 платних разреда. Минимална годишња осигурана плата, тј. плата на коју се плаћају приноси и по којој су одмјераване ренте, износила је 5.400, а максимална 42.400 динара. Право ренте због изнемоглости стицано је након 60 мјесеци приноса, а због несрећног случаја, без обзира на стаж. Мјесечни принос износио је 1% од осигуране годишње плате, односно 12% од мјесечне плате.

Осигурање је било концентрисано у четири самостална пензиона завода (Љубљана, Београд, Сарајево и Загреб). На годишњој скупштини Радничке коморе у Сарајеву, концем 1938.

16 Др Ратко Пеш ић, *Исто*, стр. 125–126; Крешо Пишк у л ић, *Наведено дјело*, стр. 24–25.

17 Др Бошко Пер ић, *Радно право са социјалним осигурањем*, св. 3, Универзитет у Сарајеву, Правни факултет, Сарајево, маја 1968, стр. 23–24.

године, изражено је незадовољство због чињенице да још није био основан пензиони завод у Сарајеву.¹⁸

Од сродних социјалних установа постојале су управе хуманитарних фондова за осигурање саобраћајног особља Дирекције ријечне пловидбе. Централна управа хуманитарних фондова при Министарству саобраћаја имала је 5 обласних управа при појединим дирекцијама државних жељезница (Љубљана, Загреб, Сарајево, Суботица и Београд).

Сви осигураници, по закону од 14. маја 1922. године били су распоредени у тзв. *надничке разреде*, који су одређивани према висини остварене зараде. Међутим, није стварна зарада осигураника служила као основ за одмјеравање и плаћање доприноса, већ тзв. *обезбијеђена надница*. То је најнижа надница у сваком надничком разреду. Број надничких разреда био је у почетку 17, затим 18 и најзад је утврђен на 12.

Табела 12 надничких разреда:

Наднички разред	износ зараде на дан	обезбијеђена надница	број радника марта 1931. год.
1.	до 8 динара	6 динара	78.529
2.	преко 8 до 9,60 д.	8 динара	4.168
3.	преко 9,60 до 11,60	9,60 дин.	17.758
4.	преко 11,60 до 14	11,60 дин.	33.995
5.	преко 14 до 16,80 д.	14 дин.	40.353
6.	преко 16,80 до 20 д.	16,80	44.847
7.	преко 20 до 24 дин.	20 дин.	41.246
8.	преко 24 до 28,80 д.	24 дин.	49.804
9.	преко 28,80 до 34 д.	28,80 дин.	61.331
10.	преко 34 до 40 дин.	34 дин.	60.335
11.	преко 40 до 48 дин.	40 дин.	34.988
12.	преко 48 динара	48 дин.	111.147

Како се види, у 12 надничких разреда било је у Југославији почетком 1931. године укупно 578.501 радника. Наднице које се крећу од 30 динара су, углавном, наднице неквалификованих, а преко 30 динара квалификованих радника.

Недјељна зарада представљала је шестоструки, мјесечна двадесетоструки, а годишња троструки износ обезбијеђене наднице. На примјер, ако је радникова зарада била изражена као годишња, мјесечна или седмична, онда се износ обезбијеђене наднице добијао диобом тако одређене зараде с 300, 25 или 6.¹⁹

Добра страна надничких разреда била је у томе што су они омогућавали лакше, стандардизовано рачунање, а лоша што су максимизирали доприносе за социјално осигурање радника с већим

18 *Петнаест година СУЗОР-а (1922–1937)*, Загреб 1938, стр. 9.

19 Др Бошко Перић наведени рад, стр. 25. др. Ахмед Хацировић, *Синдикални покрет у Босни и Херцеговини 1918–1941*, "Рад", Београд, 1978, стр. 84.

зарадама на приближно раван двоструки износ просјечне обезбијеђене наднице свих осигураних лица. На тај начин су радници чије су зараде биле далеко веће од "двоструког" износа за своје обезбијеђење одвајали процентуално мање од своје зараде, него што су то чинили радници који су мање зарађивали.

Наредба о 12 надничких разреда ступила је на снагу 1. јануара 1928. године, а наредбом министра социјалне политике и народног здравља од 19. фебруара 1937. године укинута су за одрасле прва два надничка разреда (од тога је први над. разред важио само за шегрте испод 18 година и раднике испод 18 година, с дневном зарадом од 8 динара).²⁰

Средства за провођење социјалног осигурања обезбијеђивана су приносима од радника и послодаваца. Приноси осигурања због болести износили су од 4 до 7% зараде (или 24 до 42% од обезбијеђене наднице за недељу дана). У том оквиру њену висину одређивала је Главна скупштина СУЗОР-а тајним гласањем с двотрећинском већином присутних чланова, уз одобрење Министарства социјалне политике и народног здравља. Прва приносна стопа износила је 36% код ОУЗОР-а у Београду, Дубровнику и Сплиту, а код свих осталих, па према томе и на територији Босне и Херцеговине 30%. Ова приносна стопа у времену од 1. јануара 1923. до 30. јуна 1928. године износила је код свих мјесних органа 36%, а касније, у периоду до 1937. године, у неким мјесним органима она је износила 39 односно 42%.²¹

Половину приноса сносили су послодавци, а другу половину радници. Послодавци су, заправо, плаћали цјелокупан износ, али су имали право да половину плаћеног приноса задрже од радничке зараде што су они редовно и чинили. Тако сакупљена финансијска средства давана су осигураницима за случај болести, употребљавана за образовање посебних резервних фондова и за покриће управних трошкова болесничког осигурања (највећи дио тих средстава ишао је на управне трошкове).²² Болесничке услуге због тога нису ни издалека задовољавале болесне осигуранике.

Приноси за осигурање због несрећних случајева плаћени су на основу обезбијеђења наднице и на основу постотка опасности обављеног рада. Према прописима, приноси за ову врсту осигурања употребљавали су се за тзв. главничко покриће (давања на која осигураници имају право у случају несреће), за управне трошкове ове гране осигурања и за образовање тзв. сигурносне резерве. Висину приноса за осигурање за несрећни случај одређивао је министар социјалне политике и народног здравља, а на основу пиједлога СУЗОР-а. Првобитна тарифа износила је 8%, затим 6%, па 5% да би у периоду од 1. априла 1927. до 31. децембра 1932. године износила поново 6%, од 1. јануара 1933. до 31. августа 1936. године 7%, а од 1. септембра 1936. надаље 8%.²³ Овај допринос био је у цијелости на терет послодаваца.

Приноси за пензијско осигурање због изнемоглости, старости и смрти били су фиксно одређени и износили су недјељено 11% од обезбијеђене наднице или 3% од дневне обезбијеђене наднице за сваки дан рада. Приносе за ову врсту осигурања уплаћивали су и радници и послодавци попола.²⁴

20 Петнаест година СУЗОР-а (1922-1937), Загреб 1938, стр. 26.

21 Исто, стр. 26-27.

22 Др Бошко Перић, Наведени рад, стр. 25; О томе опширније: Др Ибрахим Карабеговић, Реформистички правац у радничком покрету Босне и Херцеговине, "Свјетлост", Сарајево 1979, стр. 169-183.

23 Петнаест година СУЗОР-а....., стр. 27.

24 Др Бошко Перић, Наведени рад, стр. 26.

Изузимање од осигурања

Када се говори о слабим странама Закона о осигурању радника из 1922. године треба истаћи да су давања била одређена у ниском износу, а стицање права из осигурања условљена прилично строгим условима. Самим текстом закона учињена су извјесна одступања од најважнијег принципа закона – опште обавезе осигурања. Тако су, према пар. 6 Закона од обавезе осигурања изузети привремено пољопривредни радници и слуге у пољопривредним пословима, затим лица смјештена у поправилиштима или затворима у казним заводима и лица запослена стално у пословима кућанства. Осим назначених лица, Закон је изузео, привремено, из обавезе за све три гране осигурања и лица запослена у рибарству. У току провођења закона не само да нису отклоњени ови недостаци, већ се настојало да се та изузимања још прошире.

Параграфом 6 поменутог закона дата је могућност да се од обавезе осигурања може изузети и особље државних саобраћајних установа, што је и учињено Наредбом Министарства саобраћаја од 30. маја 1922. године. На основу ове наредбе, особље државних саобраћајних установа било је осигурано у посебним установама – Главној управи болесничког фонда при Министарству саобраћаја у Београду и обласним управама.

Из Општег радничког осигурања издвојене су, међутим, поједине категорије радника и без законске основе. Тако је, на примјер, Законом о буџетским дванаестинама за август – септембар 1925. године, прописано да се рудари коначно издвоје из обавезе општег осигурања и преносу у надлежност братинских благајни. Испод обавезе општег радничког осигурања незаконито су изузети и радници запослени у предузећима јавних радова.

Од обавезе осигурања изузете су, касније, још неке категорије радника. Тако су Наредбом министра социјалне политике и народног здравља, од 18. фебруара 1925. године, ослобођени од обавезе осигурања државни службеници грађанског реда, осим контрактуралних (уговорних) чиновника и надничара за које је и даље остала у важности обавеза осигурања. Наредбом министра истог ресурса, од 21. августа 1925. године, изузето је од обавезе осигурања и особље Народне банке Краљевине Југославије. Наредбом од 31. децембра 1927. године, изузети су радници водних задруга, Наредбом од 11. фебруара 1929. године радници и запослени код јавних радова по Закону о хитном извођењу јавних радова и помоћи оскудним крајевима пострадалим од елементарних непогода од 21. јануара 1929. године.²⁵

Изузимање радника испод обавезе осигурања чињено је и финансијским законима. Тако су одредбом пар. 56 Финансијског закона за годину 1932/33. изузета од обавезе осигурања сва лица која су у служби државе, као дневничари или хонорарни службеници. За њихово осигурање установљен је посебан Потпорни фонд чија је организација и функционисање проведена Уредбом о потпорном фонду помоћног особља у служби државе од 2. новембра 1932. године. Одредбом пар. 75 Финансијског закона за 1933/34. годину изузети су од осигурања и сви контрактурални службеници у служби државе. Нешто касније, изузети су и службеници општина односно надлежстава и установа, назначених у ставу 1 параграфа 7 Закона о осигурању радника.

Одредбом параграфа 69 Финансијског закона за годину 1934/35. престала је, почев од 1. априла 1934. године, обавеза осигурања за дневничаре, хонорарне службенике, путаре и сталне раднике државних имања "Беље" и "Тополовац". Од осигурања је, исто тако, било изузето особље Црвеног крста, Ријечне пловидбе, Монопола итд.

²⁵ Др Бошко Перић, *Радно право са социјалним осигурањем*, св. 3, Сарајево, 1968, стр. 32.

У вези с овим, потребно је напоменути да за извјесне категорије радника осигурање није било провођено, иако нису били изузети из обавезе осигурања (на примјер: кућна послуга, дворкиње, стручно особље у болницама и здравственим установама, келнери, собарице итд.)²⁶

3. Организација социјалног осигурања на основу Закона о осигурању радника

По овом закону проведена је јединствена организација цјелокупног осигурања у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији, којим је управљао Средишњи уред за осигурање радника (СУЗОР), са сједиштем у Загребу. Да би се Закон о социјалном осигурању радника из 1922. године могао провести у живот, нужно је било усвојити више прописа и предузети низ мјера. Прво је министар за социјалну политику донио, 3. јуна 1922. године, Наредбу којом је уведено у живот осигурање за случај болести и несреће на послу, док је провођење осигурања за изнемоглост, старост и смрт остављано за касније.²⁷ Ова наредба је садржавала и низ других одредби у вези с провођењем осигурања. Тако је у њој прописан начин вршења пријава и одјава на осигурање, пријава за промјену, начин вођења исплатних листа, начин пријава посла и уврштења посла, затим висина приноса за болест, приносна тарифа за случај несреће на послу, дужност и начин подношења пријава несрећних случајева, као и начин вршења истраге у вези с тим. Исто тако, ова наредба је садржавала одредбе о добровољном осигурању и приносу за ово осигурање, затим одредбе о именовану првог Предсједништва и Надзорног одбора, о броју чланова, конституисању и дужностима, о ликвидацији постојећих носилаца осигурања итд. Нешто касије, 21. јуна 1922. године, изашла је Наредба којом је прописана таблица опасности, чиме је омогућено провођење у живот осигурања за случај несреће на послу.

Исто тако, Министар за социјалну политику је, у смислу пар. 15 проведбене наредбе, а по кључу који је одредио пар. 16 исте наредбе, именовано, својим рјешењем од 3. јуна 1922. године, прво Предсједништво (Равнатељство) и први Надзорни одбор Средишњег уреда за осигурање радника.²⁸

Наредбом од 3. јуна 1922. године стављено је у дужност првом Предсједништву (Равнатељству) да донесе свој статут, што је и учињено на сједницама од 31. августа и 13. децембра 1922. године. Министар за социјалну политику одобрио је овај статут рјешењем од 24. јануара 1923. године. Најважнији задатак Предсједништва био је да проведе организацију осигурања, односно да организује мјесне органе који ће проводити осигурање по новом закону.

На сједници од 27. јуна 1922. године Предсједништво је одлучило да као мјесни органи важе, од првог јула исте године, дотадашње окружне благајне за осигурање радника у: Загребу, на Сушаку, у Карловцу, Вараждину, Бјеловару, Сл. Броду, Осијеку, Земуну, Н. Саду, Сомбору, Великом Бечкереку, Вршцу и Београду, средње болесничке благајне у Сарајеву, Травнику, Тузли, Бањалуци и Мостару, котарске болесничке благајне у Сплиту и Дубровнику и Окајна болнишка благајна у Љубљани. Све су ове благајне, укупно њих 24 (осим наведених и у Суботици, Нишу и Скопљу) од 1. јула 1922. године постале окружни уреди за осигурање радника (ОУЗОР-и). Поред тога, одлучено је да као ОУЗОР-и важе и Приватно друштвене благајне "Меркур" у Загребу, благајна Трговачке омладине у Београду и благајна *Trgovskog bolniškog in potpornog društva* у Љубљани.²⁹

26 Др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 135–137.

27 Др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 127; Службене новине бр. 130 до 16.06.1922. године.

28 У Равнатељству (Предсједништву) Србија је била заступљена са 6 чланова (3–3), Словенија са 4 члана (2–2), Босна и Херцеговина са 2 члана (1–1), Војводина са 2 члана (1–1), и Далмација и Хрватска са Славонијом 8 чланова (4–4), Др Р. Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 127–128.

29 Милан Глазер, *Наведени рад*, стр. 14; др Ратко Пеш ић, *Наведено дјело*, стр. 127–128.

Прво Предсједништво (Равнатељство) и Надзорни одбор Средишњег уреда за осигурање радника именовано је министар социјалне политике по одређеном кључу, саслушавши претходно приједлог заинтересованих радничких и послодавачких комора.³⁰ Од укупно 24 члана Предсједништва половина је била тзв. групе намјештеника, а друга половина из редова послодаваца. Већ у прво Предсједништво СУЗОР-а из групе намјештеника бирани су, већином, истакнути функционери Социјалистичке партије Југославије и реформистичких синдиката.

Иако су се према одредбама Закона о осигурању радника избори за чланове главних скупштина ОУЗОР-а морали вршити сваке шесте године, а за СУЗОР сваке треће, за цијело вријеме постојања ових установа између два рата нису вршени избори, што је био један од главних разлога сталних напада и критиковања ових установа од стране противничких струја у радничком покрету. Успостављањем шестојануарског режима 1929. године распуштени су самоуправни органи СУЗОР-а и ОУЗОР-а, а на њихово чело постављени су од стране министра социјалне политике и народног здравља комесари. Овим правом се министар социјалне политике служио све до 1932. године. Маја 1932. године укинута су комесаријати у установама осигурања, па је министар социјалне политике именовано привремено чланове новог, другог по реду, Предсједништва СУЗОР-а, у које су поново ушли истакнути представници социјалистичког радничког покрета.³¹

У прво Предсједништво (Равнатељство) СУЗОР-а из Босне и Херцеговине је из групе намјештеника за редовног члана изабран Сретен Јакшић, из групе послодаваца Симо Станивук-овић, директор Друштва за искориштавање дрвета из Теслића, а за замјенике из групе намјештеника Јово Сретеновић, рударски радник из Креке, Ђуро Краљ, пекарски радник из Сарајева. Из групе послодаваца за замјеника је изабран Владимир Мерћеп, индустријалац из Сарајева. У Надзорни одбор за редовног члана из групе намјештеника из Босне и Херцеговине изабран је Алојз Беранек, браварски радник из Сарајева, из групе послодаваца Стјепан Босак, рударски сатник из Сарајева. Њихови замјеници су били, из групе намјештеника Стјепан Душак, обућарски радник из Сарајева, а из групе послодаваца Никола Беланчић, рударски надсавјетник из Сарајева. На конститутивној сједници од 17. јуна 1922. године за предсједника СУЗОР-а изабран је истакнути социјалиста Вилим Букшег, који је на том положају остао до 13. децембра 1922. године.

У периоду од 1931. године, посебно одлукама комесара СУЗОР-а, извршене су знатније територијалне промјене код неких ОУЗОР-а, а пеки су сасвим укинута. Накоп ових промјена смањио се број мјесних органа (ОУЗОР-а) од 24. на 17.³²

И поред чињенице да је закон од 14. маја обухватио највећи број осигураника и прописано општи режим социјалног осигурања, у Краљевини СХС односно Краљевини Југославији постојало је велико шаренило у социјалном осигурању. Тако су, поред СУЗОР-а са сједиштем у Загребу, постојали још и ови носиоци социјалног осигурања: *четири носиоца рударског осигурања, тзв. главне братинске благајне, с великим бројем мјесних братинских благајни, четири пензијска завода за приватне намјештенике у Београду, Загребу, Љубљани и Сарајеву, око 80 разних пензијских фондова, који су уживали својства правних лица и имали статусе самосталних носилаца пензијског осигурања за одређене групе лица, велики број болесничких фондова, самосталних носилаца болесничког осигурања и низ других самосталних пензијских и*

30 *Петнаест година СУЗОР-а (1922–1937)*, Згб. 1938, стр. 11–13.

31 *Исто*, стр. 125–129; О томе опширније: др. И. Карабеговић, *нав. дјело*, стр. 165–183.

32 *Средишњи уред за осигурање радника у Загребу 1922–1926*, Згб. 1927, (2. дио – *Организација осигурања*), стр. 3–5; *Петнаест година СУЗОР-а.....*, стр. 15–17.

*болесничких потпорних, допунских, добровољних и других фондова из области социјалног осигурања.*³³

Пропагирањем посебних интереса државних чиновника, саобраћајаца, чиновника Народне банке, чиновника Привилеговане аграрне банке, рудара, приватних чиновника и других, владајући режим је тежио да разбије јединство радничке класе. У томе се може тражити и главни разлог и објашњење за расцјепканост социјалног осигурања. Разумљиво је да су то шаренило и расцјепканост ишли углавном, на штету радничке класе. Због овакве расцјепканости установа социјалног осигурања међу њима није постојала никаква веза и координација. Стога се осигуранику могло десити да промјеном мјеста запослења, без обзира на стаж и уложени принос, не оствари своја права из домена социјалног осигурања.³⁴

Законом од 14. маја 1922. године извршена је организација радничког осигурања на модерној основи. Међутим, питање приватног осигурања, бар што се тиче периода до 1930. године, није било ријешено, тако да су страна друштва успјела да добију у своје руке око 80% цјелокупног осигуравајућег посла у Југославији. Исто тако, неријешено инвалидско питање представљало је црну тачку у тадашњој социјалној политици.³⁵

Организација социјалног осигурања на територији Босне и Херцеговине

На основу члана 283 Закона о осигурању радника (ЗОР) носилац осигурања за случајеве несреће, изнемоглости, старости и смрти за цијелу државу био је Средишњи уред за осигурање радника (СУЗОР) у Загребу, а носиоци осигурања за случај болести окружни уреди за осигурање радника (ОУЗОР-и). ОУЗОР-и су прикупљали све приходе и вршили све издатке у име и за рачун СУЗОР-а. Надзор пословања СУЗОР-а вршило је Министарство социјалне политике и народног здравља.³⁶

У периоду између два свјетска рата, на територији Босне и Херцеговине стално су постојали ОУЗОР-и у Сарајеву, Бањалуци и Тузли, а у Мостару и Травнику до 1931. године.

Концем 1926. године Окружни уреди за осигурање радника на територији Босне и Херцеговине заузимали су територију сљедећих управних срезова, експозитура и повјереништава:

ОУЗОР Тузла: територију срезова Бијељина, Брчко, Градачац, Маглај, Тузла, Власеница, Грачаница, Зворник, Кладањ, Сребреница са експозитуром у Лукавцу.

ОУЗОР Травник: територију срезова Травник, Јајце, Гламоч, Жепче, Дувно, Ливно, Бугојно, Зеница, Прозор, Варцар-Вакуф, (Мркоњић), с експозитурама у Јајцу, Завидовићима, Зеници и Жепчу.

ОУЗОР Мостар: територију срезова Мостар, Невесиње, Гацко, Билеће, Требиње, Љубиње, Столац, Љубушки, Коњиц, с повјереништвима у Билећи, Чапљини, Гацку, Коњицу, Љубушком, Невесињу, Широком Бријегу и Требињу.

ОУЗОР Сарајево: територију срезова Сарајево, Рогатица, Чајниче, Фоча, Пријепоље, Прибој, Вишеград, Бијело Поље, Сјеница, Плевља, Високо, Фојница, Бољанић, Лозна, Нова Варош, са експозитурама у Горажду, Плевљима, Рогатици, Сјетлини, Варешу, Вишеграду и повјереништвима у Бијелом Пољу, Бусовачи, Фочи, Новој Вароши, Пазарићу, Прибоју, Пријепољу и Сјеници.

33 Др Бошко Перић, *Наведени рад*, стр. 26; *Упутство за једнообразну примјену закона о спровођењу социјалног осигурања на подручју целе државе*. Сл. лист ДФЈ, бр. 33, год. I, од 18.5.1945. године.

34 Др Бошко Перић, *Наведени рад*, стр. 34.

35 Љубомир Косијер, *Социјално стање и социјални рад у Југославији*, Југословенски социјални алманах, 1930, стр. 8.

36 Милан Глазер, *Наведени рад*, стр. 19; Крешо Пишкулчић, *Социјално осигурање – резултат борбе радничке класе*, Младост, 1957, стр. 26.

ОУЗОР Бањалука: територију срезова Бањалука, Прњавор, Бос. Градишка, Котор-Варош, Бос. Петровац, Бихаћ, Бос. Крупа, Цазин, Бос. Нови, Бос. Дубица, Приједор, Сански Мост, Кључ, Тешањ, Дервента, с експозитурама у Бос. Дубици, Дрвару, Теслићу и повјереништвима у Бос. Броду, Добрљину и Горњим Подграцима.³⁷

Одлуком комесара СУЗОР-а, од 14. августа 1931. године, ОУЗОР-у у Тузли припојени су срезови Дервента и Тешањ, који су раније припадали ОУЗОР-у у Бањалуци и срез Жепче, који је дотад припадао ОУЗОР-у у Травнику. Истом одлуком, од укинутог ОУЗОР-а у Травнику припојени су ОУЗОР-у у Бањалуци срезови Мркоњић, Јајце и Гламоч, ОУЗОР-у у Сплиту срезови Ливно и Дувно, а срезови Бугојно, Прозор, Зеница, Травник и град Травник ОУЗОР-у у Сарајеву.

Надаље, овом одлуком укинут је ОУЗОР у Мостару, а срезови Невесиње, Гацко, Билећа, Требиње, Столац, Љубушки, Љубиње, Мостар и град Мостар припојени су ОУЗОР-у у Дубровнику. Срез Коњиц је припојен ОУЗОР-у у Сарајеву. Коначно, истом одлуком одвојени су срезови Двор и Костајница од ОУЗОР-а у Загребу и припојени ОУЗОР-у у Бањалуци. Тако је овим већим територијалним промјенама смањен укупан број ОУЗОР-а за 7, од 24 на 17.³⁸

Према извјештају СУЗОР-а за 1935. годину, тадашња територијална подјела постојећа три ОУЗОР-а у Босни и Херцеговини изгледала је овако:

ОУЗОР Бањалука обухватао је срезове Бањалука, Прњавор, Бос. Градишка, Котор-Варош, Јајце, Гламоч, Бос. Грахово, Дрвар, Бос. Петровац, Бихаћ, Цазин, Бос. Крупа, Двор, Бос. Нови, Бос. Дубица, Костајница, Приједор, Сански Мост, Кључ, Мркоњић и град Бањалуку. Експозитуре овог ОУЗОР-а налазиле су се у Дрвару, Бос. Градишци и Јајцу.

ОУЗОР Сарајево обухватио је срезове Сарајево, Травник, Бугојно, Прозор, Коњиц, Фоча, Пљевље, Бијело Поље, Сјеница, Пријеполје, Прибој, Вишеград, Високо, Зеница, Турбе, Фојница, Касиндол, Сјетлина, Рогатица, Чајниче и град Сарајево. Експозитуре овог ОУЗОР-а налазиле су се у Травнику, Вишеграду, Пљевљима, Фочи, Високом, Сјетлици и Зеници.

ОУЗОР Тузла обухватао је срезове Тузле, Бос. Брод, Дервента, Добој, Теслић, Завидовићи, Жепче, Кладањ, Власеница, Хан-Пијесак, Сребреница, Зворник, Бијељина, Брчко, Градачац, Грачаница, Маглај и град Тузлу. Експозитуре овог ОУЗОР-а налазиле су се у Брчком, Бијељини, Бос. Броду, Добоју и Хан-Пијеску.

Срезови Мостар, Љубушки, Столац, Невесиње, Гацко, Љубиње, Билеће и Требиње припадали су ОУЗОР-у у Дубровнику, Имотски, Ливно и Дувно ОУЗОР-у у Сплиту.³⁹

Оснивањем Бановине Хрватске, која је обухватила и три среза територије сарајевског ОУЗОР-а, срезови Травник, Фојница и Бугојно с 1. новембром 1939. године припојени су ОУЗОР-у у Сплиту. Тиме је од сарајевског ОУЗОР-а отпало 15% чланства.

Из истог разлога отпали су од тузланског ОУЗОР-а срезови Дервента, Градачац и Брчко, с преко 20% чланства и припојени ОУЗОР-у у Осијеку. Срез Костајница је одвојен од ОУЗОР-а у Бањалуци и припојен загребачком ОУЗОР-у.

Пошто су сва три босанскохерцеговачка ОУЗОР-а на овај начин остала с малим бројем чланства, које није омогућавало успјешно пословање, Средишњи уред за осигурање радника је стао на становиште да је за териториј Босне и Херцеговине, након разграничења с Бановином Хрватском, сувишно и штетно за само осигурање постојање три мала и за живот неспособна ОУЗОР-а, па је донио одлуку да се поменути териториј раздјели на два ОУЗОР-а, у Сарајеву и Бањалуци, а да се ОУЗОР у Тузли ликвидира. Један од разлога за овако рјешење био је тај што се

37 *СУЗОР...1922-1926*, 7. дио, *Територијална раздиоба СУЗОР-а*, стр. 31-32.

38 *СУЗОР... 1922-1937*, стр. 17.

39 *Извјештај о пословању и закључним рачунима СУЗОР-а за 1935. годину*, Згб. 1936, стр. 72, *Извјештај СУЗОР-а за 1937. годину*, Згб. 1938, стр. 22-24.

тузлански ОУЗОР у тадашњој величини вјештачки одржавао захваљујући највише срезу у Жепчу, који је имао развијену дрвну индустрију у Завидовићима и Беговом Хану, а сам срез је више гравитирао Сарајеву. Исти случај био је и са срезом у Тешњу, с индустријом у Теслићу, који је, опет, гравитирао Бањалуци.

Овај приједлог и овакво рјешење СУЗОР-а није одобрено од стране министра социјалне политике и народног здравља. Истом одлуком комесара СУЗОР-а, због разграничења с ОУЗОР-има у Бановини Хрватској, одвојени су од ОУЗОР-а у Дубровнику срезови зетске бановине у Боки Которској, Црној Гори и дијелу Херцеговине, па су срезови Котор, Бар, Цетиње, Подгорица, Даниловград, Никшић, Колашин, Андријевица, Шаваник, Билећа, Гацко, Невесиње и Љубиње припојени ОУЗОР-у у Сарајеву.⁴⁰

У периоду од 1929. године, иако није проведено у цјелости, социјалним осигурањем на основу закона о осигурању радника било је обухваћено у цијелој држави, рачунајући и чланове радничких породица, преко милион лица (око 1.200.000). У односу на укупан број становништва према попису из 1921. године (12.017.323) било је 1926. године осигурано 6,23% мушкараца и 1,76% жена (просјек 3,95%). Од целокупног броја становништва, те исте године било је осигурано у Босни и Херцеговини 3,15%, у Србији 1,83%, у Далмацији и Црној Гори 3,03% у Хрватској и Славонији 5,32%, у Војводини 5,51% и у Словенији 6,95%.⁴¹ У исто вријеме, у сарајевском ОУЗОР-у било је осигурано 5,0%, травничком 4,0% и тузланском само 1,2% од укупног броја становништва, а од укупног броја осигураних чланова било је 1926. године у Босни и Херцеговини 13,07% (62.024 осигурана члана).⁴²

У односу на неке друге европске земље, социјално осигурање у Краљевини СХС било је прилично слабо. У цијелој држави је, на примјер, у периоду до 1929. године било осигурано око 5%, док је у исто вријеме у Њемачкој, Аустрији и Чехословачкој било осигурано око 33% становништва.⁴³ Узмемо ли у обзир и чланове породице осигураних, рударе и жељезничаре, проценат осигураних, у односу на укупан број становника, износио је у Југославији 1928. године око 12%.⁴⁴

Године 1938. просјечан број осигураних чланова износио је 715.186 од чега 526.457 (73,61%) мушких и 188.729 (26,39%) женских. У цијелој држави било је 1939. године осигурано 17,9% од целокупног становништва, што је, свакако, мало.⁴⁵ Наравно, овај просјек СУЗОР-а, који је обухватао највећи број радника и других категорија осигураника у Југославији, није потпун. Њему је потребно додати рударе, жељезничаре и многе друге обухваћене у око 80 разних установа социјалног осигурања. Концем 1936. у цијелој држави било је (у оквиру СУЗОР-а) 973 лекарских рејона с 1.379 љекара.⁴⁶ Концем 1937. године, радничко осигурање је имало 1.750 љекара, два љечилишта за ТБЦ с 356 кревета, 3 бањска љечилишта с 265 кревета, 4 опоравилишта са 321 креветом, 2 обданишта са 140 кревета, 9 малих радничких болница са 160 кревета, 6 станица за

40 *Извјештај о раду ОУЗОР-а у Сарајеву за 1940. годину*, Сарајево 1941, стр. 4-5.

41 Милан Глазер, *Социјално осигурање у Краљевини СХС*, СУЗОР у Загребу 1922-1926, стр. 14.

42 *Исто*, стр. 15.

43 Др Жељко Хан, *Здравствени и привредни ефекат радничког осигурања*, Југословенски социјални алманах, Бгд., Згб., Љубљана 1930, стр. 120.

44 Сретен Јакшић, *Почети социјалног осигурања у Краљевини Југославији*, Југословенски социјални алманах..., стр. 122.

45 *СУЗОР – Извјештај о пословању и закључним рачунима за пословну 1938. годину*, Згб. 1938, стр. 24. др. Р. Пеш ић, *Настанак и развитак социјалног осигурања у Југославији*, Прва књига, Београд 1957, стр. 198.

46 *Петнаест година СУЗОР-а у Загребу 1922-1937*, Загреб 1938, стр. 75.

накнадно лијечење озлијеђених с 95 кревета, што укупно износи 1.337 кревета. Осим ових здравствених установа, подигнуто је у току 15 година 145 уредских амбуланти са 661 просторијом.⁴⁷

Преглед лијечника мјесних органа на територији Босне и Херцеговине почетком 1927. године

име мјесн. органа	прос. број чланова	укупан број љекара опће праксе
Бањалука	20.593	31
Мостар	5.319	12
Сарајево	19.585	26
Травник	11.523	14
Тузла	5.104	17

На једног лијечника опће праксе долазило је у бањалучком ОУЗОР–у 664, у мостарском 443, у сарајевском 749, у травничком 823 и у тузланском 300 чланова.⁴⁸ Током 1936. године (мостарски и травнички ОУЗОР–и су већ укинута) у бањалучком ОУЗОР–у било је 11 амбуланти и 20 љекара који раде у својој ординацији, у сарајевском ОУЗОР–у 17 амбуланти и 20 љекара који раде у својој ординацији и у тузланском ОУЗОР–у 11 амбуланти с 15 љекара који раде у својој ординацији.⁴⁹

У Босни и Херцеговини су у индустријским центрима и у близини шумско–индустријских предузећа подизане од стране ОУЗОР–а болесничке станице којих је било укупно 9 (Завидовићи, с 30 кревета, Теслић с 18 кревета, Дрвар с 50 кревета, Јајце са 7 кревета, Сарајево с 12 кревета, Сјетлина с 15 кревета, Турбе са 6, Зеница са 16 и Себшић с 4 кревета).⁵⁰ Осим тога, у Касишолу је постојало опоравилиште, односно љечилиште за туберкулозу с око 150 кревета. Томе треба додати и 50 кревета у павиљону Болесничког фонда државног саобраћајног особља.⁵¹

Социјално осигурање које је уведено у Југославији на основу закона из 1922. године, због ниских зарада већине радника, несигурности радног мјеста, цијена животних намирница итд., било је далеко од могућности да задовољи све основне потребе радника. Ради упоређења напосмемо само неколико података.

Просјечна мјесечна надница за 20 различитих категорија радника износила је 1922. године 841, 1924. године нешто преко 1.000, 1926. године 964 и 1927. године 909 динара. Међутим, да би радник могао набавити исту количину животних намирница као од своје мјесечне зараде прије 1914. године морао је у периоду 1922–1927. године да заради мјесечно преко 1.700 динара. При томе је потребно имати у виду да су припадности из социјалног осигурања биле ниже од мјесечних зарада. У периоду од 1935. до пол. 1940. године номинална радничка надница је порасла, али је реална вриједност наднице опала, па је номинална зарада радника била недовољна за живот радника – појединца, не рачунајући чланове његове породице.⁵²

47 Исто, стр. 69.

48 СУЗОР у Загребу 1922–1926, 2 дио, стр. 85.

49 Петнаест година СУЗОР–а, стр. 75.

50 Исто, стр. 94.

51 Исто, стр. 87.

52 Види опширније: А. Хацировић, и.д., стр. 78–100; Глас слободе бр. 49, 8.12.1927.

О осигурању рударских радника у Босни и Херцеговини

До краја 1924. године, социјално осигурање рударских радника у Босни и Херцеговини било је двојако и имало је два одјељка. Постојале су Болесничка благајна за пружање болесничких помоћи и Провизиона благајна за давање провизија (мировина). Посебног осигурања чланова за случајеве несреће на послу није било. Међутим, у таквим случајевима члановима који су услед несреће постали неспособни за рад, провизија, без обзира на постотак умањене радне способности, одређивала се тако да се придодавало времену службе још 10 година, при чему је требало урачуново (укупно) вријеме службе да износи најмање 30 година.

Стунањем на снагу нових правила Братинске благајне, 1. јануара 1925. године, рударски радници су били троструко осигурани, а Братинска благајна била је подијељена на *болесничку, инвалидску и пензиону*. Функција раније Провизионе благајне подијељена је на инвалидску благајну (за давање инвалидске помоћи у случајевима несреће на послу према постотку умањене радне способности, а на основу просјечне годишње категоријске зараде унесрећеног) и Пензиону благајну (за давање пензије изнемоглим или остарјелим члановима према годинама пуноправног чланства, а на основу просјечне категоријске зараде последњих 5 година).

Према новим правилима, цјелокупно осигурање рударских радника је проширено у смислу давања помоћи и његове самоуправе. Главна братинска благајна за Босну и Херцеговину вршила је надзор над цјелокупним пословањем рударског осигурања, а мјесни одбори болесничких благајни управљали су појединим предузећима, односно рудницама.⁵³

Главни управни одбор Братинске благајне за Босну и Херцеговину изабран је на скупштини одржаној 26. јуна 1925. године, у Зеници. Овој скупштини присуствовали су представници предузећа и радника мјесних болесничких благајни из Бањалуке, Брезе, Букиња, Какња, Креке, Љешљана, Љубије, Масловара, Мостара, Семизовца, Угљевика, Вареша и Зенице. Осим у Сарајеву, сједишта главних болесничких благајни налазила су се у Београду, Загребу, Љубљани и Сплиту.⁵⁴

Као помоћни органи Главног управног одбора дјеловали су управни одбори у рударским предузећима у Бањалуци, Какњу, Брезе, Букињу, Дубоштини (ликвидиран крајем 1925), Фојници, Креки солани, Креки угљенокопу, Ливну, Љешљанима, Љубији, Масловарама, Мостару, Рогатици, Семизовцу, Угљевик, Варешу и Зеници.⁵⁵

Како је већ истакнуто, Главна братинска благајна била је подијељена на болесничку, пензиону и инвалидску благајну. Болесничким братинским благајнама, које су постојале у појединим рударским предузећима, управљали су мјесни управни одбори, углавном самостално.

Главни управни одбор, односно Главна братинска благајна вршила је само контролу пословања болесничких благајни, водећи рачуна да се оно врши у складу са Правилима и Статутом. Одјељење Земаљске братинске благајне за БиХ које је давало провизије (мировине) звало се до 1924. године Провизиона братинска благајна, а од 1. јануара 1925. године ту је функцију вршила Пензиона братинска благајна.

53 *Извјештај о пословању Главне братинске благајне за осигурање радника и особља на рударским предузећима у Босни и Херцеговини у 1925. години*, Штампарски завод ДД Сарајево, стр. 3-4.

54 *Рударска и топлиничарска статистика Краљевине Југославије, за 1927-1930. год.*, Бгд., 1932, стр. 128.

55 *Извјештај о пословању Гл. Брат. благајне... у 1925.*, стр. 10.

Према одредбама ранијег статута Земаљске братинске благајне за БиХ одређиване су провизије (мировине) пуноправним члановима, који су услед болести или старости постали неспособни за привреду према годинама пуноправног чланства и према разредима, у које су чланови сврставани према просјечним износима њихове основне (темељне) наднице посљедњих пет година. До краја 1924. године разреда је било укупно шест. Ступањем на снагу нових правила Братинске благајне, осигурање чланова за случај изнемоглости и старости постављено је на праведније основе. Наиме, сада је износ пензије одређиван не само према годинама пуноправног чланства, него и према износу категоријске зараде осигураника.⁵⁶

Улоге у Пензиону благајну уплаћивали су пола осигурани чланови, а пола предузећа. Од 1918. до 1925. године провизионистима су додјеливане једнократне ванредне годишње потпоре због девалвације новца и скупоће. Од 1. јула 1925. године подијељени су провизионисти у двије групе и то: на оне који су пензионисани услед болести или старости, а према годинама чланства, и оне који су пензионисани због озљеде на послу. Првима је дат скупарински доплатак од 100% темељне мировине и 150% дотадашњег скупаринског доплатака. Према тој повишици, најмања провизија (пензија) износила је 155, а највиша 335 динара мјесечно.

Провизионистима (пензионерима) друге групе дат је на темељну мировину (пензију) скупарински доплатак од 400 динара за 100% умањене радне способности, односно размјеран дио од тога према постотку неспособности. Оним с мање од 25% неспособности остала је дотадашња провизија непромијењена. Према тој повишици, најмања провизија (пензија) износила је 125, а највећа 490 динара, зависно од процента неспособности. До краја 1924. године приноси у Провизиону благајну износили су од 3% до 12% од темељне наднице (различито за малоправне и пуноправне чланове). Почев од 1. јануара 1925. године, према новим правилима Братинске благајне, они приноси су повећани.⁵⁷

Како је већ истакнуто, до краја 1924. године није постојало посебно осигурање за случај претрпјелог умањења радне способности чланова због несреће (повреде) на послу. Према новим правилима Братинске благајне, почев од 1925. формирана је *Инвалидска благајна* која је имала задатак да пружа инвалидску помоћ члановима који су због повреде на послу изгубили одређен проценат радне способности (послије њихове смрти помоћ је примала породица).⁵⁸ Изузетно, прописано је давање инвалидске помоћи према овим правилима Братинске благајне, почев од 1. јануара 1925, на оне провизионисте (пензионере) који су пензионисани због повреде на послу иза 1. јула 1922. године (због усклађивања са Законом о осигурању радника који је ступио на снагу 1.7.1922).⁵⁹ Пружање инвалидске помоћи према правилима Братинске благајне било је апалогно давањима према Закону о осигурању радника, изузев давања помоћи сродницима умрлог члана услед несрећног случаја.⁶⁰

Евиденција пуноправних чланова (оних који су осигурани у сва три одјељка Братинске благајне) вођена је код Главне братинске благајне за Босну и Херцеговину. Значајно је истаћи да су скоро сва рударска предузећа у Босни и Херцеговини била у државним рукама (Зеница, Угљевик, Семизовац, Мостар, Масловаре, Љубија, Крека, Какањ, Букиње, Бреза и Бањалука).⁶¹ Приноси који су уплаћивани у болесничку благајну износили су 6% од категоријске зараде

56 Исто, стр.14–15.

57 Исто, стр. 17.

58 Исто, стр. 20.

59 Исто, стр. 21.

60 Исто, стр. 21.

61 Радници у државној индустрији – статистички подаци, Босанска пошта, Сарајево, 1930, стр. 4.

(изузети: Љешљани и Љубија 10%).⁶² Почетком 1928. године укупно је било 1.389, а концем исте године 1.466 пензионера и провизиониста. Најнижа пензија у 1927. години, према старом статуту, износила је 145, а највише 470 динара. Најнижа пензија након петогодишњег чланства и према просјечној годишњој категоријској заради посљедњих пет година од дин. 5.432 износила је у 1928. години мјесечно 90,50, а највише, након 30-годишњег чланства и према просјечној годишњој категоријској заради од дин. 13.010, мјесечно 867,25 динара. Концем 1928. године, број рентника Инвалидске благајне износио је 161.⁶³

На основу података које је прикупила Привремена радничка комора, у Босни и Херцеговини је половином 1922. године било укупно 64.713 најамних радника, од чега у рударству 7.068.⁶⁴ у периоду од 1925. до 1934. године стање укупно запослених и осигураних рударских радника у Босни и Херцеговини изгледало је овако:⁶⁵

година	Укупно запослених	Осигураних чланова	Од тога жена
1925.	8.901	5.432	93
1926.	9.274	5.468	65
1927.	10.661	6.321	81
1928.	10.993	5.916	59
1929.	11.871	6.575	141
1930.	12.127	8.381	163
1931.	11.647	9.224	248
1932.	10.830	8.822	211
1933.	10.771	9.986	197
1934.	10.944	10.066	180

У 1929, некој врсти преломне године, стање запослених радника у државним рудницима у Босни и Херцеговини, половином године, изгледало је овако: Зеница 1.119, Угљевик 423, Семизовац 119, Мостар 634, Малсоваре 170, Љубија 929, Крека 1.182, Какањ 1.125, Букиње 383, Бреза 1.020 и Бањалука 328 радника.⁶⁶

62 Годишњи извјештај о пословању Главне братинске благајне за БиХ у 1928. години, Сарајево 1929, стр. 3.

63 Годишњи извјештај о пословању Главне братинске благајне за БиХ у 1928. години, Штампарски завод, Сарајево 1929, стр. 7, 8, 9.

64 Годишњи извјештај Привремене радничке коморе за БиХ за 1922. Сарајево, 1923, стр. 6.

65 Положај рударских радника – анкета Централног секретаријата радничких комора одржана 25.1.1936. у Београду, Бгд., 1936, стр. 14.

66 Радници у државној индустрији – статис. подаци, Босанска пошта, Сарајево, 1930, стр. 4.

У исто вријеме, број осигураних чланова у рударским братинским благајнама у Босни и Херцеговини, почетком маја 1929. године, износио је:⁶⁷

мјесто	број чланова	ренташа	пензионера
Зеница	1.155	28	207
Угљевик	437	10	—
Семизовац	135	129	7
Мостар	741	49	20
Масловаре	198	198	7
Љубија	970	5	16
Крека	1.373	68	154
Какањ	1.129	16	96
Букиње	303	51	40
Бреза	1016	20	51
Бањалука	328	7	26
Укупно:	7.785	581	624

Пословање Главне братинске благајне вршено је до 31. марта 1933. године, према Правилнику од 1. јануара 1925. године. Првог априла 1933. године ступила су на снагу нова правила братинских благајни.⁶⁸ Најбитније измјене у односу на ранија Правила извршене су у категоријама чланова, јер су категоријске зараде снижене и то:

за I категорију од дин. 50 на дин 40.

за II категорију од дин. 40 на дин. 34.

за III категорију од дин. 30. на дин. 27

за IV категорију од дин. 25. на дин. 22

за V категорију од дин. 20 на дин. 17.

за VI категорију од дин. 15 на дин. 14

⁶⁷ Исто, стр. 6-7; Извјештај Главне братинске благајне

⁶⁸ Положај рударских радника анкета радничке коморе, Бгд, 1936, стр. 23; Годишњи извјештај Гл. братинске благајне у Сарајеву за 1933, Сарајево 1934, стр. 4.

Осим тога, новим правилима одређено је ново ванкатегоријско осигурање с дневном категоријском зарадом од дин. 50 за техничке и административне чиновнике и намјештенике с мјесечном платом од дин. 1.500 и више.

Друга основна промјена се састојала у томе што је према новим правилима право на пензију стицано након 10-годишњег пуноправног чланства (раније минимални рок износио је 5 година), а пуна пензија након 35 година пуноправног чланства (раније 30 година).⁶⁹

Према новим правилима након 10-годишњег урачунивог пуноправног чланства пензија је износила 25% просјечне категоријске зараде посљедњих 5 година (раније 32%). У овом случају је са сваком урачуњливом годином пуноправног чланства пензија расла за 2%, тако да је највиша пензија износила 75% просјечне категоријске зараде за посљедњих 5 година (раније 2,4% и 80% просјечне категоријске зараде).

Код болесничке благајне извршена је битна измјена одредаба ранијих парвила у погледу уплаћивања улога (доприноса). Наиме, за разлику од ранијег начина уплаћивања, према категоријским зарадама осигураних чланова, улози су уплаћивани према износу редовних режијских надница (исто тако и хранарина и потпора за породиље).⁷⁰

По мишљењу представника Савеза рударских радника за Босну и Херцеговину измјеном ранијих Правила погоршан је положај рударских радника, јер су у пензионој грани осигурања пензије умањене за 33%, рок за стицање пуне пензије продужен је од 30 на 35 година и што је смањен проценат од 80 на 75% просјечне категоријске зараде у одређивању пензије. У болесничком осигурању снижена је хранарина и ускраћено болесничко лијечење члановима породице дуже од 4 седмице. У инвалидском осигурању снижена је инвалидска помоћ за 15%, па је тражена ревизија Правила Братинских благајни.⁷¹

Ступањем на снагу нових правила, од 1.4.1933. године, измијењен је, донекле и попуњен постојећи Правилник о организацији, средствима и пословању Фонда за збрињавање незапслених рударских и топионичарских радника, јер су проширене могућности стицања права на помоћ у вријеме незапслености. Тако су од 1. априла 1933. године права на путне и ванредне помоћи проширене и на малоправне чланове Братинске благајне, ако су посљедње 3 године или макар једну годину запслени у рударском предузећу. Друго, новчане дневне помоћи могли су добити и они бивши пуноправни чланови који су имали 2, односно 1 годину пуноправног чланства.⁷² Наравно, радништво је и овим било незадовољно, па је тражено проширење права у корист незапслених, односно повећање новчане помоћи од 6 на 20 седмица.⁷³

У 1933. години, број незапслених рударских радника кретао се од 926 до 1.055. У истој години плаћен је улог 6% од категоријских зарада, изузев код Болесничке благајне у Мостару (10%) и у Теслићу (8%).

69 *Извјештај Главне братинске благајне за 1933.*, стр. 4.

70 *Исто*, стр. 5.

71 *Положај рударских радника – анкета Централног секретаријата радничких комора*, Београд 1936, стр. 23.

72 *Извјештај Главне Братинске благајне у Сарајеву за 1933.*, стр. 19 (Новчане дневне помоћи некв. рудар. радницима и тежацима износиле су од 5 до 7,50 дин. дневно и 1.50 до 2.25 дин. по члану породице. Наредбом Министарства шума и рудника од 29.7.1933. године повишени су од 1. јула 1933. приноси у Фонд З.З.Н.Р. од 1.5% на 2.5% бруто радничких зарада од стране рудника и исто толико од стране предузећа (дакле, укупно од 3% на 5% бруто радничких зарада, *исто*, стр. 20).

73 *Положај рударских радника – анкета*, Београд 1936, стр. 26.

Концем 1933. године, број осигураних чланова, чланова њихових породица и пензионера (инвалида) у болесничким братинским благајнама износио је:⁷⁴

Болесн. Б.Б.	осиг. чланова	чланова породице	пензионера (инвалида)
Бањалука	644	1.825	1
Бреза	1.160	2.614	32
Фојница	1	1	1
Какањ	1.506	3.125	44
Крека сол.	813	3.268	59
Крека угљ.	1.224	3.327	252
Љешљани	247	508	-
Љубија	265	815	3
Мајевица	729	1.129	2
Мостар	669	1.665	-
Рогатица	202	371	-
Семизовац	74	236	20
Теслић	139	466	-
Угљевик	269	654	1
Вареш	1.355	2.971	162
Зеница	1.474	3.079	71
Укупно:	10.771	26.054	647

У периоду од 1933. године до уочи другог свјетског рата осјећа се одређен напредак у рударству, што се одразило и на повећање броја запослених и осигураних чланова. Тако је концем 1938. године било 19.653 осигураних чланова. Поред осталих разлога, на повећање броја осигураних утицала је и чињеница да је 1938. године примљено у осигурање Братинске благајне и око 3.800 радника жељезаре у Зеници. Осим тога, због повољне коњунктуре у рударству почело је у 1938. години да ради још неколико рударских предузећа.⁷⁵

Концем 1938. године било је укупно осигураних чланова у болесничким братинским благајнама 20.318 чланова радника, чиновника и других службеника, те пензионера и инвалида са 49.095 чланова породице (подаци се односе на болесничке братинске благајне у Баковићима,

⁷⁴ Годишњи извјештај Главне Братинске благајне у Сарајеву у 1933–ој години, Државна штампарија, Сарајево 1934, Преглед 1.

⁷⁵ Годишњи извјештај за 1938. Главне Братинске благајне у Сарајеву, Сарајево, 1939, стр. 4.

Бањалуци–рудници Б. Лука, Масловаре и Горња Сухаја, Брези, Какњу, Креки – за солане Крека, Симин–Хан и за рудник "Стражба", Креки Угљенокоп – за руднике у Креки, Ђурђевику, Радин и Сасе, Љешљанима, Љубији – за руднике Љубија, Нада, Оштра Лука, Расавци и Томашица, Мајевици, Мостару – за руднике Мостар, Континентално, Боксит и Далмација боксит, Рогатици, Семизовцу – за руднике Озрен – Буковик и Семизовац, Теслићу, Угљевику, Варешу, Зеници – руднику и Зеници – жељезари).⁷⁶ Улози за болесничку благајну 1938. године износили су у просјеку 6% од редовних режијских надница.

На територији Босне и Херцеговине било је 1938. године укупно 17 мјесних болесничких благајни, 8 болница и 9 амбуланти, с укупно 189 кревета, 19 љекара и 28 болничара и примаља.⁷⁷

Концем 1938. године и у пензионем одјељку Братинске благајне било је пуноправних 18.409 чланова. Почевши од 1925. године, како је и напред истакнуто, пензионери Братинске благајне подијељени су на провизионисте умировљене по Статуту земаљске болесничке благајне за Босну и Херцеговину, који је важио до конца 1924, те на пензионере умировљене по Правилима Братинске благајне која су важила од 1. јануара 1925. до 31. марта 1933, односно од 1. априла 1933. до 31. децембра 1937. године, те, коначно, по Правилима Братинске благајне која важе од 1. јануара 1938. године.⁷⁸

Бројно стање провизиониста се види из овог прегледа:

1925. године	1065
1926	1001
1927	913
1928	843
1929	789
1930	745
1931	696
1932	656
1933	615
1934	587
1935	574
1936	546
1937	522
1938	497

Како се види, број провизиониста се сваке године смањује, што је и разумљиво, јер се, почев од 1. јануара 1925. године, више не дозначују нове провизије.⁷⁹

⁷⁶ Исто, стр. 41 Преглед 1.

⁷⁷ Исто, стр. 11.

⁷⁸ Годишњи извјештај Главне братинске благајне у Сарајеву за 1938, Сарајево 1939, стр. 13.

⁷⁹ Исто, стр. 13.

Бројно стање пензионера од 1925. до 1938. године види се из овог прегледа:⁸⁰

1925.	135
1926.	299
1927.	476
1928.	623
1929.	792
1930.	1007
1931.	1154
1932.	1331
1933.	1496
1934.	1652
1935.	1943
1936.	2031
1937.	2311
1938.	2577

Концем 1937. године донесена су нова правила братинских благајни којим су учињене извјесне измене и допуне у ранијим правилима од фебруара 1933. године. Нова правила из 1937. године, поред одредаба о очувању права за случај болести, садржавала су, такођер и одредбу о очувању права за случај изнемоглости, старости и смрти. Према чл. 50 нових правила, вријеме чланства, као и очекивана права из рударског осигурања, имала су се сачувати још за 6 мјесеци послје прекида или престанка чланства лицу које је било прије прекида или престанка чланства најмање 3 године осигурано од случаја изнемоглости, старости и смрти. Вријеме чланства и очекивана права имала су се, према овом члану, сачувати још у неким случајевима. Надаље, по новим правилима из 1937. године повећани су улози код болесничког и инвалидског осигурања, па су код болесничког осигурања одређени од 4 па до 12% од утврђених редовних режиских надница, а код инвалидског од 1 до 5% од утврђених категоријских зарада чланова.

Што се тиче пензија, новим правилима је прописано да пуноправни члан стиче право на пензију по навршетку 5 година урачунљивог пуноправног чланства и то у износу од 20% своје просјечне категоријске зараде задњих 5 година. Износ највеће пензије, с повећањем од 2% за сваку навршену годину преко 5 година, поново је одређен на 80%. Право на пензију и без доказа изнемоглости стицало се, према новим правилима, не више послје 30, већ након 35 година урачунљивог пуноправног чланства, а предрадници, копачи и остали с најмање 60 година старости. Међутим, најзначајније измјене и допуне у новим правилима састојале су се у томе што је у њима предвиђено осигурање рударског особља и за случај незапослености.⁸¹

У цјелини узев, раздвајања рударског осигурања из система општег радничког осигурања било је више штетно него корисно. И поред извјесних погодности, због чега су плаћали веће приносе, рударски радници су имали мала и ограничена права у одлучивању. Рударским осигу-

80 Годишњи извјештај Главне братинске благајне у Сарајеву за 1938, Сарајево 1939, стр. 15.

81 Др Ратко Перић, *Настанак и развјетак социјалног осигурања у Југославији*, Прва књига, Београд 1957, стр. 161–163.

рањем су, у ствари, управљале дирекције рудника, па је оно било подређено интересима њихових власника. Што је најважније, рударско осигурање обухватало је свега око 45.000 рударских радника у цијелој земљи, па су у мало тежим ситуацијама мале братинске благајне биле принуђене на тражење финансијске помоћи од државе и од добровољних прилога.

Усвајање Закона о социјалном осигурању радника из 1922. године предствља значајан датум у историји социјалног законодавства Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије. Овим законом извршено је на цијелом државном територију изједначење целокупног законодавства из области радничког социјалног осигурања. Наведени закон је садржавао низ прогресивних одредаба и одликовао се оним принципима на којима је изграђивано савремено социјално осигурање у свијету. Полазећи у његовој оцјени само од текста Закона, може се констатовати да је овај закон по ширини обухвата, врстама права и гранама осигурања био у оно вријеме један од најмодернијих закона о социјалном осигурању. Наравно, у његовој практичној примјени ситуација је била сасвим другачија. Закон о социјалном осигурању радника имао је и низ недостатака на које је у овом раду указано. Међутим, и поред низа недостатака, овај закон и резултати који су постигнути на основи њихових одредби представљају једну од највриједнијих радничких тековина у периоду до 1941. године. У прилог наведеној констатацији довољно је навести податак да је 1940. године у Југославији радничким социјалним осигурањем било обухваћено око 800.000, а у Босни и Херцеговини око 80.000 радника, не рачунајући чланове њихових породица.

Ибрахим Карабеговић

WORKERS' SOCIAL INSURANCE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 1919 – 1941

Summary

Two and a half years after the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in the manner of many other European countries who had done it earlier, on May 14, 1922, the Bill was passed on the workers' Social Insurance on the whole territory of the newly founded state. The law, which went into effect on July 1 of the same year, envisaged the following categories of insurance: medical, disability, retirement and the insurance against unemployment. The law makers promised to regulate the unemployment insurance later on, but the promise was not kept until 1941, and the retirement insurance was introduced in 1938. Although it was not implemented in its entirety, the social insurance in Yugoslavia covered about 800 thousand workers, and in Bosnia and Herzegovina alone about 80.000 workers, not counting the members of their families. The social insurance for miners, which went into effect on January 1, 1925, was threefold – medical, disability and retirement. The Head Office for the Workers Social Insurance was in Zagreb (SUZOR), and there were all together 24 local branches on the territory of Yugoslavia (OUZOR). In Bosnia and Herzegovina the local branches were permanently present in Sarajevo, Banja Luka and Tuzla, and in Mostar and Travnik until 1931.

In this paper, along with a short review of the inherited workers' social legislation, the conditions under which the 1922 Bill had been passed were analyzed in more details, as well as its most important articles, good and bad sides of the Bill, the organization of the social insurance in Yugoslavia and in Bosnia and Herzegovina, and, especially, the social insurance for miners. The necessary statistics data accompanied all the issues discussed in the paper.